

Křtinské údolí Martina Alexandra Vigsia

První regionalistická literární práce z okresu Blansko je barokní latinská skladba Martina Alexandra Vigsia *Vallis baptismi alias Kyrteineensis seu diversorii in honorem, memoriam et gloriam Magnae Dei aMtris . . .*¹ vydaná v Olomouci v roce 1663. Titul knihy o více než 400 stranách, dochované snad v jediném, popřípadě v minimálním počtu výtisků, úplně zabírá první stranu. Je nám znám exemplář knihy z Univerzitní knihovny v Brně (ST 1-4.798) formátu zhruba A5; pocházel z knihovny Konráda hraběte z Lichtenštejna, jehož vlastnictví je na předsádce zaznamenáno a na titulní straně je dokonce uvedeno číslo S. e. 15. N. 5.682 stejnou rukou. Navíc je na titulní straně razítko „K. k. m. s. Ackerbau Gesells.“. — Kniha tedy patřila Moravskoslezské společnosti pro podporu hospodářství, jejíž historicko-statistická sekce se tolik zasloužila o rozvoj moravské vlastivědy.

Autor knihy Martin Alexander Vigsius byl učeným řeholníkem premonstrátského zábrdovického kláštera Panny Marie, tehdy ještě hodně vzdáleného od vlastního města Brna. Pocházel z Lublice ve Slezsku, byl s největší pravděpodobností německého původu a jmenoval se Vichs, ovšem jeho příjmení bylo v duchu doby zlatinizováno na Vigsius; byl dvakrát farářem v Kloboukách u Brna, ve Křtinách a naposledy v Šaraticích, kde zemřel 14. února 1689.

Kniha se skládá ze dvou dílů, z předmluv a z censurních povolení a dále z indexu věcného a jmenného. První díl o šedesáti stranách si všíká historie premonstrátského kláštera v Zábrdovicích, historie mariánské sošky, konečně geografické polohy Křtin a jejich okolí, obyvatelstva obce a etymologického výkladu místního jména. Vrchol práce, v níž se autor představuje jako první geograf Moravského krasu vůbec a jako bystrý pozorovatel přírodních zajímavostí zvláště, představuje pátá kapitola prvního dílu, v níž Vigsius popisuje podivuhodná místa v okolí Křtin a v údolí, propast, propadání a výtoky vody pod kopcem Babou. Dále pak autor přistupuje k líčení všech strastiplných válečných útrap, které se Křtinami převalily. Druhý díl práce je plně věnován mariánskému kultu a je soustředěn na jeho interpretaci, a to na základě podrobného vlastního výkladu jednotlivých vět růžence mariánské a litanie.

Dílo je psáno neobyčejně vybroušenou latinou barokní doby; převažuje-li v prvním díle bystrý smysl pro historiografické i přírodovědné záležitosti, je druhý díl plně soustředěn k mystickým vyprávěním, dokládáným z životů nejpřednějších světců, z Písma i ze středověké literatury vůbec, přičemž je silně podepírán citáty a odvoláními.

Autorovi šlo v přední řadě o oslavu mariánskému kultu pěstovaného jeho vlastním klášteřem, přesto však zanechal vynikající dílo přírodovědecké i regionálně historiografické, aniž tyto cíle plně sledoval. Tomuto zřeteli slouží i závěrečný rejstřík odkazující jak k záležitostem filozofickým, tak i gnoseologicko-mýtickým a stejně tak přírodovědným ve striktním slova smyslu.

Dílo vzniklo v době po skončení třicetileté války, je nesené silnou myšlenkou irénickou i ideologií vítězného katolicismu a je věnováno zábrdovickému opatu Bohumíru (Gotfridu) Oleniovi, jehož zásluhy autor zejména po stránce ekonomické vysoce oceňuje. Vigsius se odvolává na výsledky tridentského koncilu a rekapituluje pracovní výsledky řádu na poli mariánského kultu a stejně tak svoje dojmy z působení ve Křtinách v roce 1658. Dílo bylo přehlédnuto a schváleno třemi církevními hodnostáři a doporučeno jimi k tisku, censurováno a schváleno k vydání olomouckou konzistoří. V tom je rovněž obrazem své doby, kdy církev měla ve svých rukou dozor nad tiskem, a přece jsou v díle tak devotně a bigotně dogmatickém vynikající místa geografická, speleologická a karsologická, pro něž se kniha stala první studií o Moravském krasu, jak si toho ostatně byli vědomi všichni další autoři zabývající se touto oblastí, a to Janem Ferdinandem Hertodtem z Todtenfeldu (1669) začínaje a Karlem Absolonem konče.

Kniha líčí rovněž historii zábrdovického kláštera založeného podle Vigsiovy datace před 463 lety, tj. roku 1200 za panování Přemysla I. Otakara významným moravským velmožem Lvem z Klobouk, který klášter obdařil mnoha statky. Vigsius připomíná mimo jiné i historická hodnocení této doby a osob u Paprockého, Dubravia a jiných, vzpomíná nejdůležitějších událostí v dějinách Zábrdovic a návštěv vynikajících lidí, především pak vztahu Ferdinanda I. k nim. Druhá kapitola je historicky orientována na mariánskou sošku poškozenou za švédských válek (připomíná se i obec Bukovinka), kdežto ve třetí je podán její popis. Místní geografie se týká další čtvrtá kapitola připomínající cestu ze Křtin do Bílovic. Zajímavá je vlastní etymologie názvu obce; pro německé místní jméno Kyrtein připomíná kniha možnost výkladu z Kehret ein, dále se tu vidí analogie k pojmenování Křtinské údolí v mnohých názvech údolí jinde, např. ve Francii, v Brabantsku, vzpomínají se i mikrotoponyma Vallis serena, Gaudii vallis, Liliorum vallis neb Vallis candida, Valis lucis apod. Pro Křtinské údolí je viděn vzor ve slavném cisterciáckém údolí Clara vallis nebo v údolí slz.

Důležité je, že Vigsius znal dokonale místo, které popisoval ze své autopsie, a jeho tehdejší historii. A tak píše detailně o podivuhodných místech v údolí a o přírodních fenoménech, které se zde objevují. Připomíná kopec Babu (str. 24), z něhož vytéká voda, upozorňuje na její chlad, krásu i množství, dále upozorňuje na objevy kostí poblíž cesty vedoucí k Bílovicím a všimá si „foraminibus petrae ex cavernis macerinae“ (str. 25), tj. otvorů skalních z úzkých děr. Vigsius popisuje cestu Vavřince Vokouna se švédskou kohortou Moravským krasem k Novému hradu a všimá si nejbližších jeskyň u Křtin, kaňonovitých žlebů. Na str. 31 a 32 svého Křtinského údolí popisuje Macochu, nazývá ji Abyss (propast) a využívá tohoto jedinečného přírodního fenoménu, k němuž nenašel pendant nikde na Moravě, rovněž k náboženským úvahám — označuje Macochu za propast milosti a v barokizujícím duchu proplétá svoje náboženské cítění s přírodovědným pozorováním „quando iam haec divinisima Mater in caverna huius maceriae ut columba meditabatur [...]“ (ve kteréžto době již tato božská matka v jeskyni této průrvy jako holubice přemýšlela si [...]). Vigsius se domníval, že voda v propasti neteče.

Pro toponomastiku je významné Vigsiovo sdělení, že venkované říkají propasti Matka. Šlo prý o kriminální případ, že manžel vinou manželky ztratil majetek i děti, obrátil se proti ženě k soudu, ale předtím než mělo dojít k přelíčení, svrhl ji do propasti. Dále autor píše, že lidé připomínají Gracha Vaška, který údajně vyšel z propasti po vodě ven, ale doloženo to není.

Z výkladů Vigsiových je patrné, že se již v barokní době udála v pro-pasti zřejmě nějaká tragédie, jež byla později zpracována folklórně nebo aspoň literárně zaznamenána Vigsiem. Zde by skutečně mohlo být jádro macošské pověsti, s níž se setkáváme v moderní době poprvé až u Soukopa v padesátých letech minulého století. Nevyužil Soukop zapomenuté legendy zachycené Vigsiem a nezpracoval ji znovu literárně? Je to tím zajímavější, že se vesměs o Macoše píše jen s přídomek „propast“, od Hertodta až do 19. století.

Šestá kapitola knihy se týká vztahu premonstrátského kláštera v Zábřovicích ke Křtinám, kdežto sedmá rozdělená na osm podkapitolek si všímá válečných událostí, které se převalily Křtinami. První velkou válku, která měla hluboké následky pro celý kraj, spatřuje Vigsius v době tatarského vpádu z roku 1240, kdy Tataři, Moskvané — mínění předslonavští —, Řeci zničili ohněm a mečem Rusko, Polsko a Slezsko a vtrhli na Moravu. Autor se odvolává na svědectví Haytonusova či Aitonusova, připomíná činy Fridricha II., Balduina II., východního císaře, a Mečislava polského a ratibořského knížete. Závěrem pak vyzdvihuje veliké zásluhy Jaroslava ze Šternberka, který hájil Juliomontium, jímž je míněna Olomouc. Také Křtiny byly v té době zničeny a od onoho času byl podle autora rozšířen v domě šternberském mariánský kult. — Mnoho podrobností je také věnováno ohlasu válek husitských na Moravě, je vzpomínán Žižka a jeho vítězství v letech 1420, 1421 a 1422, připomínáno obklíčení Jihlavy, Kroměříže a Ivančic i pád Křtin. Ve čtvrtém pododdíle se Vigsius zamýšlí nad tažením nekatolíků proti domu rakouskému v roce 1611, kdy vojenské operace zachvátily Německo a české království i Moravu, a konečně se dále připomínají válečné akce v letech 1619 a 1620, projevující se konkrétně i ve Křtinách obsazením kláštera. Po vítězství u Prahy v krvavé bitvě dne 8. listopadu 1620 (tj. po bitvě bělohorské) vzýval správce Moravy kardinál František Ditrichštejn druhou neděli po velikonočních roku 1621 (25. dubna) křtinskou Matku boží. Válečná litice 17. století se dotkla Křtin roku 1645 v době, kdy Švédové obsadili téměř celou Moravu, dobyli Olomouce a snažili se vystoupit i na brněnské hradby a ztéci je. Přeběhlík Vavřinec Vokoun vedl švédský oddíl přes Křtiny na Nový hrad, kde byl ukryt poklad a také mariánská soška, která zde přečkala řádění Švédů. Dne 26. srpna 1649 odtáhly od Brna švédské jednotky a ve městě i v okolí se zrodilo přesvědčení, že město bylo zachráněno mariánskou přímlovou. Vigsius vzpomíná zásluh Martina Středy při obraně města. Závěrečná osmá podkapi-tola pak připomíná významnější návštěvy mariánské.

Celý druhý díl knihy je mariánská óda, zcela v barokním duchu vítěz-ného pobělohorského katolicismu, psaná těžko srozumitelnou, ale dokonalou latinou barokní doby.

Hlavní význam díla, které si až do dnešní doby zachovalo svou hodnotu, je třeba vidět v přesných pozorováních přírodních fenoménů křtinského údolí, v popise Macochy, v záznamu macošské historky svržení ženy a v líčení země-pisné polohy kraje, to vše zcela v duchu barokním. Kniha byla jako první odborná studie o Moravském krasu ze 17. století citována ve všech pracích o historii této oblasti, podrobně si jí povšiml Karel Absolon² z hlediska karsologického a Rudolf Hurd³ z hlediska historického v souvislosti s dějinami zábrdovického kláštera. Jako na práci literární dlužno pohlížet na Vigsiovo Vallis baptismi ovšem v řadě první: jde o dílo zcela dobově barokní po stránce mentální, ideové, kompoziční, jazykové i stylistické. Myšlenkově je zaměřeno k oslavě bohorodičky a konkrétní přírodní kulisy, k nimž v našem případě patří i kouzelné Křtinské údolí, dotvářející pompézní ráz všeho vylíčeného, ale

právě díky bystrým přírodovědným pohledům dílo ideologicky zcela jinak zaměřené přežívá svou vnitřní realitou dodnes.

Martin Alexander Vigsius skutečně patří k prvním zeměpisčům našeho Moravského krasu a také k prvním regionalistům této oblasti; měl nejen dobrý postřeh přírodovědný, nýbrž vyznačoval se i historiografickou orientací se solidní heuristickou dovedností a s jemnými postřehy jazykovými.

Poznámky

- 1 Údolí křtu jinak Křtinské neboli rozdílly ke cti, památce a slávě velké matky boží...
- 2 *Karel Absolon*, Moravský kras I. Praha 1970, str. 21—22.
- 3 *Rudolf Hurt*, Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně Zábřdovicích. Brno 1969. Zvláštní příloha k Vlastivědnému věstníku moravskému, č. 1.